

סנהדרין עכשיו

ראשי פרקים:

א. המטרות שבחידוש הסנהדרין בימינו

1. לא תתגודדו – לא תעשו אגודות אגודות
2. כפיית התורה ועידכון הלכות
3. השיבה שופטינו כבראשונה

ב. נסיונות העבר לחידוש הסנהדרין

- ג. הרמב"ם על חידוש הסמיכה
- ד. דעות מאוחרות על פסק הרמב"ם

1. התומכים
2. השוללים

ה. דעת מרן הרב אברהם יצחק קוק

1. "על הציונות" – תרנ"ח
2. אגרות הראיה – תר"ע
3. אגרות הראיה – תרע"ב
4. אגרות הראיה – תרפ"א
5. תשובה לרב מקובסקי – תרצ"ה

ו. מה נותר לנו לעשות?

לפי חז"ל במסכת מגילה יז, ב סדר שלבי הגאולה הוא כסדר הבקשות בתפילת העמידה. ולכן, לאחר מימושם של שני השלבים הראשונים – שפע כלכלי (ברכת 'ברך עלינו') וקביוץ גלויות (ברכת תקע בשופר) – להם זכינו ב"ה, אנו מצפים לקיומו של השלב השלישי – "ואשיבה שופטיך כבראשונה" (ישעיה א, כו, הפסוק מובא כראיה ע"י הרמב"ם בפיהמ"ש סנהדרין א, ג). אמנם בלשון חז"ל מבואר ששלב זה מחובר

לשלב של כילוי הרשעים, אולם שלב זה יכול להתקיים בדרכי נועם – כשחוזרים בתשובה, ממילא "יתמו חטאים מן הארץ ורשעים עוד אינם" (עי' ברכות י,א, וכדברי מהר"ל בסוף באר-הגולה – עמ' קמט – על אודות ברכת 'ולמלשינים'). כדי להגיע לכך יש צורך שחכמי התורה יבארו דברי תורה עד 'שהמאור שבה מחזירם למוטב' (איכה רבה, פתיחה ב), שאם לא כן לא נוכל לצפות להרמת קרנם של הצדיקים לביאת משיח בן דוד ולבנין בית המקדש.

אי אפשר לצפות לכך בלא סנהדרין. עלינו איפוא להתכונן נפשית ומעשית לשלב הבא בתהליך הגאולה – "ואשיבה שופטיך כבראשונה".

א. המטרות שבחידוש הסנהדרין בימינו

1. לא תתגודדו — לא תעשו אגודות אגודות

בית דין הגדול שבירושלים הוא הסמכות העליונה בחקיקה ושמירת הצביון התורני של ישראל, וכדברי הרמב"ם (הל' ממרים א,א-ב): "הם עיקר תורה שבעל פה, והם עמודי ההוראה ומהם חק ומשפט יוצא לכל ישראל... וכל המאמין במשה רבנו ובתורתו חייב לסמוך מעשה הדת עליהן ולהשען עליהן.

"דעותיהם של הבריות שונות זה מזה" (ברכות נח,א), ועל כן מוצאים אנו בזמנינו מחנות וסיעות שונות של שומרי תורה; לכל מחנה וסיעה מנהיגים רוחניים משלו, אנשי רוח ופוסקי הלכה – בין להחמיר ובין להקל. נתקיימה בנו נבואתו של עמוס הנביא: "ישוטטו לבקש את דבר ה' ולא ימצאו" – "שלא ימצאו הלכה ברורה ומשנה ברורה במקום אחד" (שבת קלח,ב) – "הלכה ברורה – שלא יהא בה מחלוקת" (רש"י).

פיצולי פסקים ומנהגים אסורים מדאורייתא מטעם "לא תתגודדו" – לא תעשו אגודות אגודות" (עי' רמב"ם הל' ע"ז פי"ב הי"ד, ודברי הנצי"ב בהעמק-דבר דברים יד,א). אפילו חילוקי פסקים ומנהגים בין עדות ספרד לאשכנז הגרים באותה עיר אסורים (עי' רמ"א או"ח תצג,ג, תשובת מהר"י קארו באבקת-רוכל סי' ריב, ומשנה-ברורה לא,ח וכן קלא,ו). אילו היתה לנו סמכות עליונה כמו סנהדרין, היינו ניצולים מהמחלוקות, בעוד שבמצבנו כיום "זה נוהג כמנהג זה וזה נוהג מנהג אחר, שדבר זה גורם למחלוקות גדולות" (רמב"ם, הל' ע"ז יב,ד); "משבטל בית דין הגדול, רבתה מחלוקת בישראל – זה מטמא ונותן טעם לדבריו, וזה מטהר ונותן טעם

לדבריו, זה אוסר וזה מתיר (רמב"ם, הל' ממרים א, ד). צא וראה את תופעת "מלחמת ההכשרים", אשר זה פוסל חותמו של זה, וזה פוסל חותמו של זה.

2. כפיית התורה ועידכון הלכות

נוסף על כך יש לסנהדרין הכח לכפות את כל ישראל לציית לחוקי התורה. הם, למשל, יכולים לפתור את בעייתן הכאובה של נשים המעוגנות מחמת בעלים סרבני גט. בידם לקנוס, להלקות או לנקוט בכל עונש אחר הנראה להם (רמב"ם, הל' סנהדרין סוף פכ"ד). סמכותם כוללת טיפול בענינים פליליים ללא רכרוכות, ולאו דווקא ע"י שימוש באמצעי המאסר, שלא הוכיח את עצמו עד כה.

תפקיד נוסף יש לסנהדרין והוא לתקן תקנות, לגזור גזירות ולהוסיף איסורים וסייגים. כל זאת מתוך מודעות שיש צורך לשפר את אוירת הקדושה בישראל. לא הרי דור אחד כהרי דור שקדם לו, ומשום כך בכל פלג ביהדות (ספרדים ואשכנזים, חסידים ומתנגדים, מקובלים ובני תור הזהב שבספרד וכדו') הוסיפו וגרעו ע"י פרשנות ובתנאים המתאפשרים ע"פ ההלכה. סמכותם של הסנהדרין מגיעה עד כדי דרישת התורה בשלש-עשרה מידות שהיא נדרשת בהם (רמב"ם, הל' ממרים א, ב), ויש בידם לבטל סייגים וגזירות שנחקקו ע"י הקדמונים כהוראת שעה (רמב"ם, שם ב, ד), או שלא נתפשטו בישראל ואין הציבור יכול לעמוד בהם (שם, ה"ו - השווה ביטול חובתם של בעלי קרי לטבול, כתקנת עזרא).

ארחות חיים ומושגים שהיו נהוגים ומובנים בימי חז"ל, נשתנו במשך הדורות. לבן דורנו נראה שתפקידם של הסנהדרין יהיה, למשל, לשנות את הפסיקה באשר לזכויותיו של הבעל כשאשתו נחבלת (עי' כתובות סה, ב ורמב"ם הל' חובל ומזיק ד, טו). אידיאות ומושגים משתנים מדור לדור, והתורה נותנת את הסמכות של גמישות ופרשנות לחכמי הסנהדרין, כדברי הראי"ה קוק (אגרות-הראיה ח"א עמ' קג):

"בהיות עם ה' כולו בארצו, מבונה בכל תקונו הרוחניים והחומריים גם יחד, שאז תשוב תורה שבע"פ לאיתנה, לפי הכרת בית דין הגדול היושב במקום אשר יבחר ה' על כל דבר אשר יפלא למשפט... ואם תפול שאלה על איזה משפט שבתורה, שלפי מושגי המוסר יהיה נראה שצריך להיות מובן באופן אחר, אז אם באמת על פי בית דין הגדול יוחלט שזה המשפט לא נאמר כי אם באותם התנאים שכבר אינם, ודאי ימצא על זה מקור בתורה."

דברי הרב אברהם קוק מבוססים על מעשה ברבן שמעון בן גמליאל (משנה, כריתות סוף פ"א) שכאשר ראה שסוחרי העופות מפקיעים מחירים, והנשים היולדות אומללות, התיר דבר שאינו כהלכה (כפירושו של ר"ע מברטנורא שם) כדי להקל עליהן. מעין זאת (פסיקה כדעת יחיד) נהג גם האמורא שמואל, כשהיו סוחרי ההדסים מפקיעים מחירים (סוכה לד,ב).

כמה מהדברים שחקקו חז"ל תלויים בטבע המקום והזמן, שמאז ועד עתה נשתנו. עי' מגן-אברהם (או"ח קעג,א) שציין, למשל, את ההלכה בדבר איסור בכור בהמה אע"פ שאימו חולבת (שו"ע יו"ד שטז,ב). הוא הדין לכל מיני תרופות שמסרו לנו חז"ל, וכבר הראשונים לא הביאום. ועי' עוד תוספות בביצה ו,א ד"ה והאידינא, שהתירו שתיית מים מגולים; תוס' בברכות נג,ב ד"ה והייתם, שהתירו לא ליטול מים אחרונים; תוס' בביצה ל,א ד"ה תנן אין מטפחין, שהתירו למחות כפיים ולרקוד בשבת. רשימה מליאה יותר של שינויים בהלכה מחמת השתנות העיתים והטבעים ימצא הקורא במאמרו של הרב בורשטיין בשנה בשנה, שנת תשכ"ז, עמ' 93 ואילך; וכן בספרו של הרב נריה גוטל, השתנות הטבעים בהלכה. משום כך אין למשל, טעם למריבות ולויכוחים על שיעורה של הכתובה בימינו, שהרי כל כולה נכתבת כדי "שלא תהא קלה בעיניו להוציאה" (כתובות יא,א), ובזמננו קבלנו עלינו את החרם דרבנו גרשום שאי אפשר להתגרש בלי הסכמת שני הצדדים. כמו כן צריך עיון אם גם בימינו חלה התקנה שלכתובת אשה גובים מזיבורית, משום "יותר ממה שהאיש רוצה לישא האשה רוצה לינשא" (גיטין מט,ב).

כבר הביא הרב מאיר בר-אילן ("אזכרה" מחלקה ד, עמ' רט) 37 דוגמאות למנהגים ולמעשים שדורנו נוהג שלא כמותם, או אף ההיפך מהם, לדוגמא: "הבנות אין יוצאות בשבת בחבקין שבצואריהן... החונקת עצמה, **דניחא לה שתראה כבעלת בשר**" (שבת נז,ב); "המניח ביתו לשובת בעיר אחרת – נכרי אוסר, ישראל אינו אוסר, **שאין דרך ישראל לבוא בשבת**" (עירובין פו,א); "אדם **טועה ב' שעות...** אדם **טועה ג' שעות**" (פסחים יב,א). בכל אלו צריכים יהיו הסנהדרין לדון, שמא יש להחמיר או להקל בהתאם לשינויי הזמן.

כבר עשו זאת חז"ל שבתקנתם שינו את גיל נישואיה של קטינה. על פי התורה יכול אב לקדש את בתו, אבל חז"ל הגבילו זאת: "אסור לאדם לקדש את בתו כשהיא קטנה, עד שתגדל ותאמר בפלוני אני רוצה" (קידושין מא,א). הרב

הראשי לישראל, הריא"ה הרצוג הרחיב תקנה זו, שאין לקדש בת לפני גיל 16, בהסכמת ההורים; ומבלעדי ההסכמה – לפני גיל 18.¹

שינויים מעין אלו לא ניתנו ביד כל חכם, אלא ע"י בית דין הגדול, כלשון הרמב"ם במורה־נבוכים (ב,מא):

"ידוע לפני ה' יתעלה שדיני התורה הזו יש צורך בכל זמן ומקום לפי שינויי המקומות והמאורעות וחיובי הנסיבות, לתוספת או גרעון במקצת, לפיכך הזהיר על התוספת והגרעון, ואמר: 'לא תוסף עליו ולא תגרע ממנו', מפני שזה היה מביא להפסד חוקי התורה ולסבור בה שאינה מאת ה'. והרשה עם זאת לחכמי כל דור – כלומר: **בית דין הגדול** – לעשות סייג לקיום הדינים התורתיים הללו בדברים אשר יחדשום על דרך סתימת פרצה, ויקבעו לדורות אותם הסייגים. וכן הותר להם עוד לבטל מקצת מעשים תורתיים, או להתיר מקצת איסוריה במצב מסויים ובהתאם למאורע מסוים, ולא יהא זה לדורות. כי בהסדר זה תתמיד התורה אחת, וינהל כל זמן וכל מאורע לפי הראוי לו. ואילו היה העיון החלקי הזה מותר לכל אחד מן החכמים, היו אובדים בני אדם בריבוי המחלוקות והתפצלות השיטות. לפיכך הזהיר ה' יתעלה, שלא יגשו לזה שאר החכמים, זולתי בית דין הגדול בלבד."

על כוחם של בית הדין הגדול יש ללמוד מביאורו של הרמב"ם בהל' שחיטה יט, מדוע רק שבעים הטריפות בבהמה שמנה שם נחשבות לטריפה, אע"פ שבימינו ידועות מחלות מסוכנות אחרות, ומאידך גיסא חלק מאותן מחלות ניתנות כיום לריפוי. הרמב"ם ביאר שם, ש"אין להוסיף על טרפות אלו כלל... ואפילו נודע לנו מדרך הרפואה שאין סופה לחיות... אין לך אלא מה שמנו חכמים, שנאמר על פי התורה אשר יורוך." חובת הציות לבית דין הגדול חלה אף על דברים הנראים כאינם תואמים לעובדות. רק בית דין הגדול רשאי לשנות הלכות אלו, בהתאם לצרכי השעה בכל דור.

רק לעתים רחוקות מצאנו מי מחכמי ישראל שנטל לעצמו, הגם שאינו נחשב לבי"ד גדול, את הסמכות לתקן תקנות נועזות למען צרכי הדור. הרמב"ם עצמו, כאשר ראה את ההמוניים מדברים בעת חזרת הש"צ, התקין שלא

1. עי' דברי הרב יצחק הרצוג בשו"ת היכל-יצחק אה"ע ח"א סי' ה (= תחוקה לישראל ע"פ התורה ח"ג עמ' 169-168). ועי' עוד: פרופ' מנחם אלון, המשפט העברי ח"א עמ' 675; ותחומין טו עמ' 106-108.

יתפללו יותר תפילת לחש, אלא רק החזן וכולם בעל כורחם יטו אזניהם לשמוע לתפילתו.² כמו כן התיר לשאת אשה 'קטלנית', שנתאלמנה ג' פעמים, בבארו שחז"ל לא אמרו 'איסור', אלא 'מניעה' בלבד (תשובות הרמב"ם, מהדורת בלאו, עמ' 387); וכן התיר לנואף לישא את השפחה שהיה חשוד עליה, בניגוד לדין התלמוד, בגלל עת לעשות לה' ותקנת השבים (שם, עמ' 374).

3. השיבה שופטינו כבראשונה

הקמת מוסד הסנהדרין עתידה להחזיר עטרת ישראל ליושנה, ולא עוד ינוהלו משפטי ישראל ע"י "מי שאין בו יראת שמים", ש"אין ממנין אותו למינוי מן המנויין בישראל" (רמב"ם, הל' מלכים א, ז), וכן לא עוד בהתאם למשפטי הגויים, שהדן על פיהם "הרי זה כמרים יד בתורת משה רבנו" (שו"ע חו"מ כו, א). הרבנות הראשית לישראל אינה יכולה לשמש תחליף למוסד הסנהדרין, כיון שעל פי חוק המדינה רבנות זו נבחרת ע"י גוף בוחר ששני שלישי ממנו אינו ברה"כ לקבוע מי ראוי לשבת על כס הרבנות הראשית. אמנם נקבעו הדברים ע"י מרן הראי"ה קוק זצ"ל (ראה אוצרות הראי"ה, מהד' תשמ"ח, תחילת ח"ג), אבל הוא עשה זאת רק כדי שגם הציבור הכללי יישמע להוראות המוסד. המועמדים לבחירה לרבנות הראשית בדרך כלל אינם מתוך רשימת האישים הנפלאים ביותר שבעולם התורני, והשיקולים לבחירתם הם פעמים רבות שלא מגוף הענין (עי' עוד מאמרו של הר"ש דייכובסקי, "על הדרך הנאותה לבחירת רבנים", ברקאי, א עמ' 33).

מצוה זו, למנות "שופטים ושוטרים בכל קהל וקהל בישראל, שיכריחו לעשות מצוות התורה ויחזירו הנוטים מדרך האמת אליה בעל כורחם... זאת אחת מן המצוות המוטלות על הציבור כולן שבכל מקום ומקום. וציבור הראוי לקבוע להם בית דין ולא קבעו להם, בטלו עשה זה, ועונשן גדול מאד כי המצוה הזאת עמוד חזק בקיום הדת" (ספר החינוך, מצוה תצא). זוהי מצוה דאורייתא המוטלת עלינו, ואין אנו פטורים ממנה. גם אם יטען הטוען שאין בכוחם של סנהדרין בימינו להכריע בספיקות שהן מדאורייתא, כבר כתב הראי"ה קוק (אוצרות הראי"ה, מהד' תשס"ב ח"ב עמ' 239) שעדיין יפה כוחם לפסוק בענינים שהם מדרבנן בלבד. אף בעניני קנסות ועונשי ממון יכולים סנהדרין שבימינו לשאוב

2. עי' שו"ת הרמב"ם מהדו' בלאו ח"ב סי' רנו; "המספיק לעובדי ה'" מאת ר' אברהם בן הרמב"ם (הוצ' אוני' בר-אילן תשמט עמ' 196). ועי' עוד: מיכאל ליטמן, טללי-אורות (הוצ' מכללת אורות-ישראל) ז עמ' 81.

את סמכותם מכוח "הפקר בית דין הפקר", שיפה הוא אף לבית דין שאינן סמוכין (שו"ע חו"מ ב,א).

ב. נסיונות העבר לחידוש הסנהדרין

על נסיון קדום לחידוש הסנהדרין אנו למדים מתוך הספר "ואשיבה שופטיך" (הרב צבי מקובסקי, תל אביב, תרצ"ח, עמ' כח), שם מסופר על אחד הגאונים הקדמונים, רבי אליהו הכהן גאון, שהלך מעיר מגוריו צור לחיפה בשנת א' שצה לשטרות (הוא שנת 1085 למניינם, עוד לפני לידת הרמב"ם) על מנת לחדש את הסמיכה (עי' על כך עוד בספר מחלוקת-רס"ג, עמ' קנב ובתורה-שלמה כרך טו, עמ' 186).

הנסיון הידוע ומפורסם לחידוש הסמיכה הוא סמיכתו של רבי יעקב בירב בצפת בשנת רח"ץ (1538). התנגדות עזה לנסיון זה הביע הרב לוי בן חביב, הרלב"ח, שמקום מושבו היה אז בירושלים. יש טוענים שהרלב"ח קינא בכך לכבודה של ירושלים; או שמא חשש להתעוררות משיחי שקר, וצרות הצפויות בשל כך מהשלטונות, כמו שאירע בתימן בזמן הרמב"ם (עי' ואשיבה-שופטיך דף לג).

נמוקיו של מהר"י בירב לחידוש הסמיכה כללו, את הרצון לפטור את אנוסי ספרד ופורטוגל, שהחלו לעלות בקבוצות גדולות ארצה, מעונשי כרת שנתחייבו בהם תחת לחץ האינקויזיציה, שהרי "כל חייבי כריתות שלקו, נפטרו מידי כריתותן" (מכות כג,א), ומלקות יכולות להינתן כדת רק בבית דין מוסמך. במקום אחר (בתחילת הקונטרס השני שלו, עמ' פג) רמז מהר"י בירב שחידוש הסמיכה הוא שיכול להביא לידי בנין בית המקדש. נסיון זה לחידוש הסמיכה לא צלח. הרי"ל מימון³ ובעל "אשיבה שופטיך" מציעים שהיה זה מאימת השלטון העותומאני.

ההתעוררות הבאה לחידוש הסנהדרין באה מהרב אהרן מענדל הכהן, רבה של קהילת האשכנזים בקהיר שבמצרים. הוא פרסם על כך קונטרס בשנת תר"ע (1910) בשם "סמיכת חכמים", ובו חילופי אגרות עם רבני דורו בענין זה (ראה עוד על כך בספר יד-רא"ם, בהוצ' הרב וייסבלום, חיפה, תש"ך; ובכתב-העת צפונות - טבת תשמ"ט,

3. חידוש הסנהדרין במדינתנו המחודשת, הרי"ל מימון, ירושלים, תשי"א. ספרים נוספים שנכתבו בנידון (ולא הוזכרו במאמר זה): גן הסנהדרין, ר' דוד דיינארד, ירושלים תרפ"ז. להחזקת היהדות, ר' יחיאל מיכל חאווא (קאווא), פיטרקוב, תרע"א. רשימה מליאה יותר ימצא הקורא בספריו של פרופ' נחום רקובר: אוצר המשפט.

עמ' עב ואילך). מן המסרבים ליטול חלק ביוזמה זו היה הרב חיים ברלין (בנו של הנצי"ב). נימוקיו היו פרגמאטיים: "מי הוא האיש בזמן הזה שיוכל לעצור בעד הקנאה ותאות הכבוד שעומדים בזמן הזה על ראש הפסגה... מי הוא זה שיאמר 'אני בראש'? ולפי ראות עיני לא יוכל ענין זה לצאת לאור, עד בוא גואל צדק ונחה עליו רוח ה', וסרה קנאת אפרים, אבל לא לנו להרים ראש" (סמיכת-חכמים, עמ' עד). כמובא בצפונות שם, הציע הרב אהרן מענדל הכהן לסמוך בתחילה שלושה בבת אחת – אחד מהאשכנזים (=מתנגדים), אחד מהחסידים ואחד מהספרדים. הר"ח ברלין דחה אף הצעה זו, כי הרי כמה כיתות יש בין החסידים עצמם, וכן בין רבני המתנגדים, וכל אחד יבקש יצוג-הולם.

גם הוא וגם הרב מקובסקי, בעל ואשיבה-שופטיך, מספרים על תמיכתו של הרידב"ז, ר' יעקב דוד מצפת, ברעיון חידוש הסמיכה. לדעתו – כמובא בחוברת למען-ציון מהרב אריה פרידמן (ניו יורק, תרע"א) – "ע"י סמיכה וסנהדרין תהיה הרפואה לישראל שתחזור התורה לישראל" (מעין זה בספר סמיכת-חכמים הנ"ל בשם הרידב"ז, במכתבו מ"א באלול תר"ע).

תוכנית זו לא רכשה לה אוהדים, בין השאר משום שבדורות האחרונים, מאז תקופת החתם סופר, שוררת במחננו מדה של שמרנות הדוגלת ב"חדש אסור מן התורה". הסתגרות זו באה מחמת החשש מפני הריפורמים והקונסרבטיבים, הטוענים ל"תיקונים" בדת. נתקיים בנו מאמר חז"ל "ענוותנותו של ר' זכריה בן אבקולס החריבה את ביתנו ושרפה את היכלנו והגליתנו מארצנו" (גיטין נ,א). גם אי עשייה, ואפילו מפני יראת שמים, מין עשייה היא, וכדברי הזהר (ח"ג מו): "כמו שאדם נענש עבור דיבור רע, כך הוא נענש בשביל דיבור טוב שבא לידו, ויכול לדבר ולא דיבר."

נסיון נוסף נעשה ע"י הרב צבי מקובסקי, חבר הרבנות בתל-אביב, בספרו ואשיבה-שופטיך (תל-אביב, תרצ"ח). מלבד דבריו שלו בענין זה, פירסם שם מכתבים מאת חשובי הרבנים בדורו. הרב משה אביגדור עמיאל, רבה הראשי של תל-אביב כתב: "דבר בעתו הוא להעמיד עכשיו את השאלה על הפרק, שזה היה יכול להביא תועלת מרובה לחיזוק התורה בכל קצווי תבל, וגורם חשוב מאד להרים את קרן היהדות בכלל." להגשמת ההצעה הוא מציע "כינוס רבני-עולמי, שיתכנסו כל גדולי התורה גם מארצנו הקדושה וגם מכל תפוצות הגולה."

הרב אבא יעקב הכהן בורוכוב טוען במכתבו שהמחשבה להוציא אל הפועל את חידוש הסמיכה היא "לעת עתה אינה רצויה, בעת אשר פירוד

הלבבות התפרץ אף בין החרדים." הוא קורא לבעל ההצעה לחגור את כוחותיו "לאגוד הלבבות של החרדים שבארץ הקודש." הרב שמואל יצחק הילמן מספר בתשובתו על היוזמה הקודמת של הרב אהרן מענדל הכהן, אך מוצא לדאבון לבו ש"העיקולי ופשורי מני-אז לא סרו מן הדרך עד עתה", ברומזו לשנאת חנם המפרידה בין הדבקים. אולם רואה הוא נחמה בעצם ההתעוררות לנושא – "אות היא לעולם כי גם יעוד הנביא של ואשיבה שופטיך כבראשונה כבר טס ושט באויר רקיע היהודים והיהדות, רק קצרי ראות אנו, וערפל חתולתו."

הרב יחיאל מיכל טיקוצינסקי טען שלביצוע המעשי של ההצעה נחוצה הסכמת כל חכמי א"י לדעה אחת, איש בל יעדר. "עם כל זה", לדעתו, "אף שידענו נגעי לבבנו בנוגע לפרט זה, אין זאת פוטרנו מלברר את ההלכה למען נדע שהמניעה היא רק מצידנו אנו."

הרב טוביה טביומי (גוטנטאג) מברך במכתבו (עמ' סא) על הקמת הסנהדרין "שיוכל להמציא פתרונים לכל הבעיות המתיצבים לפנינו, מהשקפת התורה. ועכ"ז להרעיף טל של תחיה גם על המוקצים שבמחנה אומתנו... רק הקושי הוא בעצם התייסדות מוסד הסנהדרין, שיהיה מוכר למוסד עליון לכל שדרות האומה. זוהי עבודה הדורשת זהירות ומתינות רבה, לישא וליתן עם כל חלקי היהדות הדתית, בכל מקומות מושבות בני ישראל, לבל יבוא מי שהוא בטענת 'ולנו לא קראת'."

דומה שהנסיון האחרון נעשה ע"י הרב יהודה לייב מיימון, שבהיותו שר הדתות הראשון במדינת ישראל, קרא בשבט תשי"א לאסיפה מייסדת בעיר טבריה. אולם על אף שהקדים לכך עבודה פובליציסטית ענפה, באו לשם רק מעט רבנים. בין המתנגדים היה גם הרב הראשי לישראל דאז, הרב יצחק אייזיק הלוי הרצוג זצ"ל (רמזים על התנגדותו יש ברבעון "תלפיות", ניסן תשי"ג). קיימת השערה שאחד מגורמי ההתנגדות היה החשד שאנשי "המזרחי" באים לעשות "תיקונים בדת"; ואולי גם החשש לריכוז יתר של סמכויות הדת בידי אנשי "המזרחי"⁴.

4. [אבל עי' דבריהם של רש"ז שרגאי בסיני עג (= מש"כ בספרו תחומים, והובאו עם תוספת ב"תחוקה לישראל ע"פ התורה" מהריא"ה הרצוג, ח"ג עמ' 260), ופרופ' דוד תמר בסיני עד. – הערת מערכת "תחומין"].

ג. הרמב"ם על חידוש הסמיכה

נחלקו הדעות באשר לפירוש דברי הרמב"ם על חידוש הסמיכה. לשונו בהל' סנהדרין ד,יא היא:

"נראין לי הדברים, שאם הסכימו כל החכמים שבארץ ישראל⁵ למנות דיינים ולסמוך אותם, הרי אלו סמוכים... אם כן למה היו החכמים מצטערים על הסמיכה כדי שלא יבטלו דיני קנסות מישראל? לפי שישראל מפוזרין, ואי אפשר שיסכימו כולן.

ואם היה שם סמוך מפי סמוך אינו צריך דעת כולן, אלא דן דיני קנסות לכל, שהרי נסמך מפי בית דין. והדבר צריך הכרע."

על מה עולים דברי הרמב"ם "והדבר צריך הכרע"? מחייביו של חידוש הסמיכה (כגון: רבי יעקב בי־רב, בקונטרסים המובאים בספרו של הרב י"ל מיימון, "חידוש הסנהדרין במדינתנו המחודשת", עמ' סב־קב) ביארו ששלוש תיבות אלו מוסבות על הסיפא בלבד ("ואם היה שם סמוך..."). דהיינו: אין ספק שניתן לחדש את הסמיכה; השאלה היחידה שנוותרת היא האם צריך את דעת כל החכמים כשיש שם סמוך מפי סמוך. לדעת שוללי חידוש הסמיכה (ובראשם הרלב"ח, בסוף השו"ת שלו) ספקו של הרמב"ם הוא לגבי ההלכה כולה: האם בכלל ניתן לחדש את הסמיכה.

הרמב"ם כתב כבר אותו רעיון בפירושו למשניות (סנהדרין א,ג): "ואני סבור, שאם תהיה הסכמה מכל התלמידים והחכמים למנות איש בישיבה, כלומר שיעשוהו ראש, ובתנאי שיהא זה בארץ ישראל – הרי אותו האיש תתקיים לו הישיבה ויהיה 'סמוך', ויסמוך הוא אחר כך את מי שירצה. לפי שאם לא תאמר כן, לא תהא אפשרית מציאות בית דין הגדול לעולם, לפי שצריך כל אחד מהם שיהא סמוך בלי ספק; והרי כבר הבטיח ה' בשיבתם, באומרו 'ואשיבה שופטיך כבראשונה'. ושמא תאמר, שהמשיח ימנה אותם ואע"פ שאינם סמוכין – הרי זה מוכחש, לפי שכבר ביארנו בהקדמת ספרנו זה, שהמשיח לא יוסיף ולא יגרע ממנה."

5. הצורך בחכמי א"י דווקא הוא משום שאין דין קהל אלא לבני א"י (הוריות ג,א), וכמו"כ "אין אוכלוסיה בבבל" (ברכות נח,א). נראה שכשם שבהעדר מלך חוזרת סמכותו לאלו שבהוא מייצג (עי' שו"ת משפ"ט־כהן עמ' שלז ועוד בחידושי אגדות למהר"ל ח"ב עמ' עח ד"ה אף אתם), כך חוזרת סמכות הסנהדרין לאלו שהיא מייצגת – היינו כלל חכמי ישראל שבאותו דור.

גם בפירוש המשנה לבכורות ד, ג'ד חזר הרמב"ם על כך, בלא העלאת הספק והצורך בהכרע.

היה מקום לתלות את ההבדל בין דברי הרמב"ם בפירוש המשנה לדבריו ביד-החזקה, בזה שכתיבת היד-החזקה היתה המאוחרת, ושם התחרט הרמב"ם מהחלטיותו, ונשאר הדין בספק, וממילא אין אנו יכולים לסמוך על פסיקתו בזה. אולם גם בכתב יד מאוחר של פירוש המשנה (ויניציאה רפ"דפו) שנכתב בסוף ימיו של הרמב"ם,⁶ לא הובע כלל הספק והצורך בהכרע. אם אכן מאוחרת מהדורה זו למהדורות היד-החזקה שנכתבו ע"י הרמב"ם, הרי שהרמב"ם חזר בו שוב מפקפוקו.

אף ביד-החזקה גופא סמך הרמב"ם על ההלכה שקבע על אודות חידוש הסנהדרין, בלא שום פקפוק. כך כתב בהל' שופר ב, ט: "ובזמן הזה שחרב בית המקדש, כל מקום שיש בו בית דין קבוע, והוא שיהיה סמוך בארץ ישראל, תוקעין בו בשבת." מנין לנו סמוך, אם אנו מפקפקים בכלל באפשרותו של חידוש הסמיכה? על מקורותיו של הרמב"ם לפסקו, עי' תורה-שלמה כרך טו עמ' קצא, ובתחילת הספר ואשיבה-שופטיך.

ד. דעות מאוחרות על פסק הרמב"ם

1. התומכים

כלל נקוט בידי הפוסקים, שכאשר הראב"ד אינו משיג נגד דברי הרמב"ם, מסכים הוא לפסקו. לעניננו משמע אפוא שהראב"ד הסכים עם הרמב"ם. מהר"י ב"ר (מובא בספרו של הר"ל מיימון, עמ' קא) מוכיח שגם דעת הר"ף היא כרמב"ם, שהרי על אף שאין הוא מביא אלא הלכות המתקיימות בזמן הזה, מכל מקום הביא דיני מלקות, שאינם מתקיימים אלא כשיש סנהדרין ומוסמכים.

בבית-יוסף (ח"מ סוף סי' רצה ד"ה ומ"ש אמר בבית דין) הוכיח שכך סובר גם הרא"ש, שכן בבבא-מציעא (פ"ג סי' ב) כתב שאע"פ שבזמנינו אין דנים דיני

6. כמובא ע"י הר"ל מיימון, חידוש הסנהדרין, עמ' מב - וראיתו מציטוט מורה-נבוכים בסוף מס' סנהדרין, והרי הספר מו"נ נכתב בסוף ימיו של הרמב"ם. ועיין הקדמת הר"י קאפח לפיהמ"ש (עמ' 16) שהיו לספר ארבעה מהדורות.

קנסות, אי תפיס לא מפקינן מיניה, אי אזמניה לדינא בא"י. דבר זה אפשרי רק אם יימצאו בזמננו סמוכין בארץ ישראל. הרשב"א כתב מעין זה בחידושו על ב"ק לו,ב, מה עוד שמהר"י בירב (בספרו של הרי"ל מימון, עמ' פט ועמ' קא) כתב על דברי הרמב"ם: "נראים הדברים".

דברי הרמב"ם הובאו – בלא לסיימם במלים "והדבר צריך הכרע" – ע"י רבי יעקב חזן, אב"ד בלונדון בתקופת בעלי התוספות (עץ-חיים, מהדור' מוסד הרב קוק, ח"ג עמ' רסד). וכן מובא בבית-הבחירה לרב המאירי סנהדרין יד,א (בנדפס עמ' 43), ובכפתור-ופרח לרבי אשתורי הפרחי, בתחילת פרק עשירי. כן הדבר ב"קונטרס הלכות ארץ ישראל", אשר יש ספק אם לייחסו למרדכי או לטור ("קובץ על יד", סדרה חדשה, יז – תשכ"ח). ועי' עוד תורה-שלמה כרך טו, עמ' קצב; בעמ' קצח סיכם הרב כשר שרובם של הראשונים והאחרונים תומכים בדעת הרמב"ם, מבלי כל פקפוק. אשר לדעת הרמב"ן, שלפי מהרלב"ח התנגד לחידושו של הרמב"ם – עי' בתשובת מהר"י בירב עמ' עט, שטעה מהרלב"ח בזה.

אחרונים אף הם תמכו בשיטת הרמב"ם – עי' סמ"ע חו"מ א,ט. וכן משמע שהיא דעת המבי"ט בקרית-ספר (הל' סנהדרין פ"ד), שהביא ככל דברי הרמב"ם, מבלי לסיים "והדבר צריך הכרע". הרי"ל מימון הביא במאמרו ב"סיני" תשי"ג (קצא-קצב) שם שהרב שמואל סלנט היה תומך נלהב בחידוש הסמיכה. כך מובא גם בספר "מזקנים אתבונן" (מאת ר' ברוך חומה, ירושלים, תרסב), והוסיף, שכך היתה גם דעתם של ה"ר חיים אלעזר וואקס מקאליש והאדר"ת. עוד מובא שם (דף 14 – וכן בתורה-שלמה כרך טו דף קצח) שע"פ מסורת, זו היתה סיבת חזרתו של הגר"א מכוונתו לעלות ארצה – שלכתחילה חשב לעלות כדי לחדש את הסנהדרין, וחזר בו כששמע שבא"י יש אלו שיפריעו למהלך זה. ועי' עוד משך-חכמה שמות יב,לא.

2. השוללים

ראש לכל השוללים הרי הוא מהרלב"ח. כאמור, עיקר טענתו היא שהרמב"ם עצמו לא הכריע בדבר. הרדב"ז, רבי דוד בן זמרא, הביא את התנגדותו בהערה המודפסת ליד הל' סנהדרין פ"ד, ונימק אותה בארבעה טעמים:

א. הרמב"ם עצמו לא הכריע בכל אותה הלכה.

ב. מדברי הרמב"ם "לפי שישראל מפוזרין" עולה שכל החכמים הסומכים יעמדו במעמד אחד, ולא די בקשרי מכתבים.

ג. "צריך שהנסמך יהיה ראוי להורות בכל התורה כולה. ורחוק בעיני שישי בדור הזה מי שראוי להורות בכל התורה כולה."

ד. אין חשש שלא יהא לנו עוד בית דין הגדול, שהרי אליהו יבוא לפני משיח; וכיון שהוא עצמו סמוך, הוא יסמוך לנו נסמכים נוספים. ועוד, הרי עשרת השבטים יחזרו לנו, ואולי נמצא ביניהם עדיין מי שהוא סמוך מפי סמוך.

יש להניח שמטענתו השלישית, שאין מי שראוי בדורו "להורות בכל התורה כולה", חזר בו הרדב"ז לאחר בואו לצפת, בה הכיר את מהר"י בי-רב, שעליו כתב החיד"א (שם-הגדולים) "שהיה בקי בתלתא סדרי כמאן דמונח ליה בכסתיה, ובתלתא אחרינא ידע לאהדורי סברא". וכן הכיר את מהר"י קארו, שעליו אמר המגיד מן השמים: "אזכך לגמור כל חיבוריך ופירושיך ופסקותיך בלי שגיאה וטעות" (מגיד-מישרים, דף ג; וכן בפר' בשלח, יא שבט, ובסוף פר' אחרי מות). ובכלל, כבר כתב מהר"י בי-רב, שהחכמה נמדדת לפי רמת הדור. וכשם שמשנה לא נמנע מלסמוך שופטים, אף שלא מצא "חכמים ונבונים", אלא "נבונים" בלבד (רש"י, דברים א, טו).

גם על הטענה הרביעית, שאליהו יסמוך לבית דין הגדול, ענה מהר"י בי-רב שמערובין מגב, מוכח שבבוא אליהו כבר ימצא לפניו בית-דין לבשר לו. ועי' מהר"ץ חיות עירובין מגב, שכתב: "מכאן ראה ברורה לשיטת הרמב"ם". עוד כתב מהר"י בי-רב, שאליהו נחשב כמת הפטור מכל המצוות, ובוודאי לא יוכל לסמוך אחרים. את חזרתם של עשרת השבטים כבר שלל רבי עקיבא (סנהדרין קיב), שבדרך כלל הלכה כמותו. ואפשר שכבר הרבה מהם חזרו בימי יאשיהו, כמו שדייק מהר"ל בנצח-ישראל פל"ד מהגמ' במגילה יד, ב. ועוד, גם אם יחזרו אלינו בעתיד, כיצד ימצא בהם סמוך מפי סמוך, והרי אין סמיכה בחו"ל (רמב"ם, הל' סנהדרין ד, ו) ומאז שגלו עשרת השבטים עברו דורות רבים וכיצד סמכו זה לזה?

קרוב לדורנו התנגד ה"ר חיים עוזר גרודזנסקי, ה"אחיעזר", לחידוש הסנהדרין. דבריו הובאו ב"אגרות חזון איש" ח"ב, בסוף הספר: "מה מוזר הדבר ומה גדולה החוצפא" (סי' א). אחת מסיבות התנגדותו להקמת ארגון רבנים עולמי היא, כי רוב הדברים מתבצעים ע"י מזכירים ופקידים, ללא דעת הרבנים (סי' ב), ואפשר שזוהי גם סיבה להתנגדותו לחידוש הסנהדרין.

"החזון איש" (חו"מ, ליקוטים סי' א) התנגד אף הוא לחידוש הסנהדרין. הוא מוכיח מסגנון דברי הרמב"ם, שפקפקו "והדבר צריך הכרע" הוא כנגד כל

דבריו באותה הלכה, ולא דווקא על הסיפא. לדבריו, כך הבינו בדברי הרמב"ם גם -

א. מהר"י קארו בכסף-משנה, שטרח לציין שאע"פ שבפירוש המשנה כתב הרמב"ם סתם, מכל מקום ביד-החזקה כתב "והדבר צריך הכרע". זאת על אף שהוא עצמו (מהר"י קארו) נסמך באותה סמיכה. אבל מאידך גיסא, הרי הוא עצמו כתב בשו"ע אה"ע קעז,ב: "והאידנא שאין סמוכין".

ב. בעל לחם-משנה, שכתב "וכבר רצה הרב הגדול מהר"י בי רב להסכים דבריו [של הרמב"ם ביד-החזקה] עם פיהמ"ש, והרלב"ח חולק עליו". משמע שהוא מסכים עם מהרלב"ח.

ג. רבי עובדיה מברטנורא (סנהדרין פ"א), שהעתיק את לשון הרמב"ם "והדבר צריך הכרע". וכן תוס' יום-טוב, שם.

ובכלל יש ללמוד שכך היא דעת כל אותם פוסקים שלא הביאו דיני קנסות בזמן הזה, ומשמע שאין לדין זה קיום עד ביאת גואל.

ויש להשיב על הדברים הנ"ל. תמוה הוא לקבוע, שמהר"י קארו, שבעצמו נסמך באותה סמיכה, חלק עליה. כנגד אותו מקום שבו כתב שאין סמוכין, הרי בב"י (ח"מ סוף סי' רצה) הביא את דברי הרא"ש, הנזכרים לעיל, בדין התופס מטלטלין, עד שיעלו לדון בא"י. מה עוד, ששם ציין במפורש לשבח את מעשה הסמיכה של מהר"י בי-רב. ועוד הרי שיבחו המגיד (מגיד-מישרים, סוף פר' ויקרא): "ויען כי מסרת נפשך על חזרת עטרת הסמיכה ליושנה, תזכה להיות מוסמך מכל חכמי א"י ומחכמי חו"ל".

אשר ללשונו בשו"ע אה"ע, "האידנא אין סמוכין": ראשית, אין הוא אלא מעתיק את לשון הרי"ף בשם הגאונים (ב"ק פד,ב), ובזמנם הכל מודים שבפועל לא היו סמוכין. שנית, בשעה שכתב מהר"י קארו דברים אלו כבר עברו 30 שנה מאז מעשה הסמיכה. בינתיים, מחמת מעשי השנאה ומלשינות, ולאחר שמהר"י בי-רב כבר נפטר לעולמו, דעכה הסמיכה ואיננה.

הבאת דברי הרמב"ם מפירוש המשנה בכסף-משנה אין בה להוכיח אלא להיפך, שדעתו שבפירוש המשנה שנאמרה ללא כל פקפוק (לפחות לפי המהדורות האחרונות של פיהמ"ש, כפי שצינו לעיל) היא המכריעה. כי לא בא להפגין בקיאות אלא לברר דברי רמב"ם.

כמו כן אין להוכיח מלשון הלח"מ "וכבר רצה" – לשון זו (שלא כבשפה המדוברת) לא באה לציין "הווה אמינא" שנסתרת בסוף, אלא מציינת עובדה הסטורית, שתוכניתו של מהר"י בירב נבלמה ע"י מהרלב"ח. כמו"כ אין להוכיח דבר מר"ע מברטנורא שבסך הכל העתיק את לשון הרמב"ם כהווייתה.

ה. דעת מרן הרב אברהם יצחק קוק

אצל הרב אברהם קוק אנו מוצאים יחס מורכב. מצד אחד, מי כמוהו מבין את הנחיצות בהקמת סנהדרין, ולכן בתחילת דרכו תמך בכך בכל כוחו. אבל אחר כך, משראה את חולשת הדור והמחלוקות התמידיות, משך ידו מן הרעיון וציידד בחיזוקה של הרבנות הראשית לישראל, כשלב ביניים עד יוכשר הדור להקמת הסנהדרין. עוד נראה להלן, שלדעת הרב אברהם קוק, כאשר יש מניעה פראקטית, סימן הוא מן שמים שאין זו עת רצון.

את דעתו של מרן הרב אברהם קוק נלמד מתוך כמה מסמכים שנציג להלן:

1. מאמר "על הציונות" – תרנ"ח

כאשר היה הרב בן 33 (בשנת תרנח, 1898) כתב מאמר "על הציונות" (אוצרות-הראי"ה, מהד' תשס"ב ח"ב עמ' 235 ואילך), שם תמך באופן נלהב ברעיון חידוש הסנהדרין, ובין היתר כתב:

"כי עיקר תלונת המתקנים מעולם היתה שחשבו כי התקנות וההלכות שנאמרו זה מאות ואלפים בשנים ראויות להשתנות לרוח הזמן. והנה כשישיב ה' את שבותנו, אז הלא ישבו סנהדרין בלשכת הגזית. והמה יבחנו על כל דבר, על כל תקנה וכל מנהג, וכתורה יעשו... עלינו להאמין כי באין ספק יהיו היושבים בבית דין הגדול גדולים מאד בתורה וצדיקים אמתיים, גם חכמי לב אשר דעת העולם לא תחסר מהם, למען ידעו עת לכל חפץ וענין תקנות וגזרות, החדשות והישנות, איך צריך הדור להתנהג בהם...

עלינו לדעת שכאשר ישיב ה' אותנו לארצנו, בדרך של בני חורין העומדים ברשות עצמם, הלא ראשית חובתנו תהיה לכוון מרכז הדת. מן דין תורה נהיה מחויבים במצוה הגדולה שבגדולות של מינוי שופטים, וראש לכולם סנהדרין גדולה שממנה תצא תורה והוראה לכל ישראל. להחזיר העמוד הגדול הזה הוא

יסוד תורה שבע"פ על מכוננו. אז אין לנו להתיירא מפני פרצת הדת, שמא מתוך שיבואו להקל בדבר אחד עם העם, יפרצו בעוד דברים הרבה, רק ההיפוך. אנו חייבים להשריש בלב כל העם כולו, גדולת ערך השופטים שבימך... בטוחים אנחנו שלא תצא שום תקלה לישראל ח"ו מכל מצות השי"ת ועל אחת כמה וכמה מהמצוה הגדולה שבמצוות, שהיא השבת הבית דין הגדול אל המקום אשר יבחר ה'.

על הסנהדרין בהכרח יהיה לברר ע"פ רוב דעות הרבה דברים התלויים ברפיון, הרבה מנהגים שמחולקים בהם בני הארצות, ע"פ סיבת הפיזור, שאלו אחזו בדעה אחת ואלו בדעה אחרת מן גדולי הפוסקים. בהכרח יהיו שבים הכל למנהג אחד. אם בית דין הגדול של כל ישראל כן יגזור אומר, לא ניתן פדות בין מהרס ומהרהר אחר ב"ד הגדול, בין אם חלקו עם המהרסים שירע בעיניו סייגים וחומרות שיראו שראוי להעמיד, או אם יהיה מן יראי ה' וחושבי שמו, וירים יד בב"ד הגדול מפני שיקשה בעיניו לפרוש מחומרא ומנהג, או הלכה שנקבעה בארצו... והממרא ענוש ייענש...

השאיפה להעמדת בתי דינים ע"פ דיני תורתנו הקדושה היא בעצמה הערובה היותר בטוחה בין על מעמד הדת וחיזוק האמונה, בין על הרחבת ההשכלה... הרי הב"ד צריך שיהיו מופלגים בחכמת התורה בעלי דעה מרובה, יודעים קצת משאר חכמות כגון רפואה וחשבון ותקופות ומזלות, וידעו הלשונות העיקריות כפי מדת החכמים המצויים בעולם. הרי לך מדת השכלה גדולה שתידרש בהכרח למלאות דבר ה'. לכל אלה אי אפשר בימינו כי אם ע"י ייסוד בתי מדרש גדולים ונעלים, שלבד מדת גדולתם בתורה שהוא העיקר והיסוד, ודאי נלמד מהחכמים והמתוקנים שבכל אומה ולשון, וכן דברי הרמב"ם בסוף פי"ז מהל' קידוש החודש... בשאר החכמות הנחוצות שבודאי החובה תהיה מוטלת לדעת הכל לפי המצב של החכמות בזמן ההוא... ואז בהיות השאיפה מתאמתת לרוח התורה, שהיא תקומת בית דין הגדול והענפים המתתייחסים לו, אז בהכרח תיפול תחתיה מלחמת ההשכלה שהרי מראשי חלוצי ההשכלה יהיו מוכרחים להיות חכמי ישראל... בעלי חכמה, ענוה ויראה, ושנאת ממון, אהבת אמת, ואהבת הבריות להם ובעלי שם טוב, בעלי עין טובה ונפש שפלה, וחברתן טובה ודיבורן ומשאן בנחת עם הבריות, גבורים במצוות...

שמא יאמר אדם, הנה כל אותה השאיפה הגדולה משתברת מפני רעש המחלוקת שבין הר"י בירב והרלב"ח שהיתה בענין הסמיכה. ומי גבר בדורותינו

ימצא אומץ להכריע בין גדולי עולם הללו? ... על זה אענה... אם יהיה לנו הדין מסופק, נוכל לסמוך שידונו הסנהדרין על כל פנים לעניני מילי דרבנן, שאם יישאר הספק על מקומו, ג"כ ספקו להקל. ועוד, עד כאן לא למדנו מדברי המחלוקת שלהם כי אם לדון דיני קנסות ונפשות, אבל על חובת המצוה לשמוע לכל הדבר אשר יגידו לך מן המקום ההוא לא מצינו כלל שיהיה תלוי בסמיכה. אם כן ב"ד הגדול שיהיה יושב במקום אשר יבחר ה' אע"פ שלא יהיה סמוך ולא ידון דיני נפשות עד עת קץ, מכל מקום יהיה הוא עיקר יסוד תורה שבע"פ, ואליו נשמע".

עד כאן לשונו של מרן זצ"ל, עת שעוד שהה בחו"ל וטרם נפגש עם המציאות בארץ. אבל בעקבות עלייתו ארצה ומשנוכח לראות בטיב היחסים ששררו בין הרבנים, שינה דעתו, וכדלהלן:

2. אגרות הראיה – תר"ע

באגרות הראיה אגרת שג (ח"א עמ' שמא) נדפסה תשובת הרב להצעתו של הרב מנחם מענדל הכהן (בשנת תר"ע, 1910) להשתתף בייסוד הסנהדרין:

"הנני בזה להביע את דעתי, שלקרות לאסיפה ביחוד בשביל מטרת החזרת הסמיכה, אין השעה ראויה לכך כלל. לא נמצא לדברים שומע, ומקטרגים מעברים שונים יסובו עלינו, ואולי יצדקו ממנו! הדור הזה, קטן הוא לאין שיעור בדעתו, בשפלות לאין-חקר נגד הקדמונים. רק פרטים בודדים ישנם היוצאים מן הכלל. ואין לך דבר שיעורר תמהון ולעז כמו הנסיון לחדש דבר שכבר היה נראה ונדחה... מה שיש בידינו הוא רק להקהיל אסיפת רבנים גדולה באה"ק וליתן לה תכונה קונגרסית, כלומר שתהיה חובה בכל שנה או בכל ב' וג' שנים, והיא תשים לב לכל עניני האומה שיוכלו רק להכנס בחוג אנשי-קודש, אוהבי ה' ועמו באמת..."

3. אגרות הראיה – תרע"ב

באגרות הראיה אגרת תב (ח"ב עמ' נט-ס) משנת תרע"ב (1912) כתב הרב:

"ועל אודות המחשבה... פעולה הסתורית כזאת אין לנו לגשת אליה בלא הכשר והכנה קודמת... שכל זמן שמעטים הם ת"ח, למשל, ששנו פרק בחשבון ובחכמת המזלות במדה גבוהה, חסר לנו היסוד של הוראת קידוש החודש.

והדבר היותר קשה הוא ההוראה בהלכות כשפים, שנשתכחו יסודי הלימודים כמעט, והרבה כיו"ב. מכל מקום אין להתיימשך מכל זה, יש תקוה ואפשרות ע"י וויעוד ת"ח גדולי-דעה צדיקים טהורי לב... שיופיעו לנו עצות אדירות ממקור האמת גם על הדברים הרחוקים מאד...

מובן הדבר שההוראות של כל התורה כוללות ג"כ ההוראות הרוחניות של הדעות והאמונות. ועל זה בודאי נהיה צריכים לייסד יסוד מוסד של קביעות לימוד. שהרי ישנם כמה ת"ח גאונים בהלכה, ומ"מ אינם יודעים את המקצוע העיקרי בתורה הנוגע לדעות ואמונות אלא ידיעות שטחיות..."

4. אגרות הראיה – תרפ"א

באגרות-הראיה אגרת א"סח (ח"ד עמ' פ) משנת תרפ"א (1921) כתב הרב:

"ועל דבר ב"ד גדול בירושלים, הננו עסוקים בזה בעז"ה יחד עם גאוני וגדולי אה"ק... אבל רחוקים אנו מלייחס למפעלנו שם של 'סנהדרין', שהוא מסאנא דרב מכרעיה בדור יתום שלנו, בעוה"ר. עד ישקיף ויראה ה' משמים וישלח לנו מורה צדק..."

5. תשובת הרב אברהם קוק לרב מקובסקי – תרצ"ה

באוצרות הראיה (מהד' תשס"ב ח"ב עמ' 247) פרסמתי את תשובתו של מרן הרב לפנייתו של הרב מקובסקי, לתת יד בהקמת הסנהדרין. תשובת הרב משנת תרצ"ה (1935) היא:

"מובן הדבר שמצד מצבנו לעומת הענקים הקדמונים הללו, היה ראוי לנו להיות מלאים בושם להרים ראש להכניסו בין ההרים הגדולים הללו... ואני בעניי מאז, הנני רגיל להשיב בזה דבר לשואלי, כי אם שמצד הויכוח בגופי הלכות, יש לנו אפשרות להראות פנים להצד הנוטה כלפי ההן, בכל זה איני רואה שום אפשרות של כינוס הדעות בין חכמי ישראל שבדורנו, הלקוי יותר מכל הדורות מהקטיגוריא שבין ת"ח, שהיא אחת מסימני עיקבתא דמשיחא. ועל כן, להכנס בענין נשגב וקדוש בקדושתה של המדרגה העליונה שבתורה, בלא הכשרה והכנה לבבית ומעשית מוקדמת, הוא דבר שיעלה רק פולמוס-דברים, ושום תועלת מעשית לא יוכל לבוא מזה. אמנם לא ננעלו השערים לפנינו אם נתחיל ללכת באופן מודרג..."

וכבר מראשית יסודה של הרבנות הראשית בא"י באופן כללי ומוכר, בין מצד הקהל כולו ברובו הגדול באה"ק ובין מצד הממשלה, הבעתי את דעתי כי אם יעלה בידינו לסדר באופן הגון את הרבנות הראשית לסעיפיה וריכוזה, אז נוכל לפנות לכל קהל ישראל, וביחוד להרבנים הגאונים היותר משפיעים שבגולה, לכל אגודות הרבנים ולכל כינוסיהם, לכל אלה שהם רבנים באמת העומדים על יסוד קדושת התורה הקדושה... וחודש אחד בשנה ייקבע לזמן הופעת השלוחים ביחד מגדולי רבני אה"ק וגדולי רבני הגולה. תהיה האסיפה הגדולה הזאת נקראת "הרבנות הכוללת", והמובן יהיה הרבנות של כל ישראל, הגוי כולו... לפתרון של השאלות היותר גדולות וכלליות הקשורות בחיי האומה בארץ ובגולה... כשכל אלה הדרכים יעוטרו באיזה מדריגה של הצלחה, אז רק אז תוכל לעלות על הפרק גם כן שאלה זו של השבת שבותנו בדבר ערכה של הסמיכה ואפשרותה... אז יוכלו הדברים להיות במדריגה 'מידי דקיימא לשאלה'. אבל לפני ההתכוננות שלנו בצורה המוקדמת המבוארת בזה, יוכל כל מי שרוצה לפלפל בשאלה זו למלא את כל מאווי נפשו הרוחנית משום 'דרוש ותקבל שכר'... ואע"פ שהיא דרך ארוכה, אבל הלא כבר ידוע לנו שהדרך המובילה אל המטרה היא דוקא אותה הדרך ארוכה וקצרה, ומפי עוללים ויונקים יסדת עוז...⁷ עכ"ל.

כך היתה דרכו של הרב, שכאשר ראה שיש בפניו עיכובים מן שמים, נכנע והבין שמאותתים לו בזה שאין ראוי להיות "דוחק את השעה" (עי' ברכות סד,א), וכלשונו באגרות הראיה אגרת כ (ח"א עמ' כ): "ומניעת היכולת היא לנו לעדה על חפץ ה'; ומניעת החפץ יש לה הרבה דרכים, לפעמים מניעה מעשית... ולפעמים מניעה רוחנית. שמהם היא ג"כ המצוה שלא לאמר דבר שאינו נשמע (יבמות סה,ב). וכשישנן מניעות כאלה, הננו מרוצים מזה, מפני שאנו מכירים שכך הוא רצון ההשגחה העליונה בעתים כאלה."⁸

הרי"ל מיימון העיד מתוך שיחותיו האישיות עם הרב אברהם קוק, שגם אחרי הקמת הרבנות הראשית לישראל, עדיין קיווה הרב אברהם קוק שעם הזמן

7. עי' ערובין נג,ב.

8. [המעייין בדברי הראי"ה קוק בכל המקורות שהוזכרו יכול להסביר שאין כל סתירה בין מש"כ בשנת תרנח לבין מש"כ בשנים מאוחרות יותר, לאחר עלייתו ארצה. הרב אברהם קוק הבחין בין חידוש הסנהדרין לבין חידוש הסמיכה. לחידוש הסמיכה אכן התנגד, וסבור היה שאין השעה ראויה לכך; אבל לחידוש הסנהדרין – בין תחת שם זה ובין תחת כל שם אחר – קרא מאז ומתמיד. – הערת מערכת "תחומין"].

יתפתח מוסד זה להיות סנהדרין. בספר "חידוש הסנהדרין" (עמ' נז) ובספרו "מדי חודש בחודשו" (כרך ב עמ' 18) הצהיר: "מעיד אני עלי שמים וארץ, שלכן הרב אברהם קוק הרכיב את מועצת הרבנות הראשית מן עשרים ושלושה רבנים, כדי שבכך יהיה בסיס לסנהדרי קטנה." הרי לנו אותה התנגשות בין רחשי לבו של מרן הרב לבין גישתו הריאליסטית.

ו. מה נותר לנו לעשות?

במקום שגדולים וטובים לא עלה בידם, הא כיצד יוכל הדבר לעלות בידינו? והלא קל וחומר הוא: אם בימי מהר"י ב"ר - כשבצפת היו רק 25 רבנים, ובירושלים היו אז רק 2 (עי' ואשיבה-שופטיך, עמ' כא), ואף אם נגזים בהערכת מספר החכמים שבטבריה לא יעלה מספר כל החכמים בכל ארץ ישראל מעל 50 - בכל זאת נפלה ההצעה לחדש את הסנהדרין; בימינו כשישנם ב"ה אלפי בני תורה הראויים להקרא 'רבנים' - על אחת כמה וכמה. לא נראה שנוכל להביא את כולם להסכים על מועמד אחד; לא נדע לקבוע מיהו הנקרא "חכם"; כמה חכמים עלולים להישמט מהרשימה! וכמה ייכללו בה, למרות שאינם אלא בגדר תלמידים. דומה שבימינו עוד גדולה יותר הפלגנות והמחלוקת (עי' עוד על מכת הגלות שבכך, כמובא בנצח-ישראל למהר"ל פרק כה).

מה הועלנו איפוא בכתיבת מאמר זה? נראה שיש תועלת באתערותא דלתתא, שהיא שתביא לידי אתערותא דלעילא (זהר א דף פח). הקב"ה "מחוייב" בכך כביכול, כדינו של המסייע במצות פריקה וטעינה (עי' "אזכרה" ח"א דף מד - דברי הרב מיימון בשם האדר"ת). "תכלית רצונו ית' שיתעורר האדם בעצמו לכל דבר טוב, ולזה נברא האדם בבחירה חפשית שיתעורר מעצמו לטוב. ואם כי ההתעוררות שלו היא מעט הכמות ואין בה כח לגמור את כל המעשה, על זה הובטח כי ה' יגמור בעדו..." (הרב בנימין חשין, מובא בשיבת-ציון ח"א דף 55). "במעשינו ובתפילותינו נבוא לעזרתו של משיח בן יוסף, ועל ידי הפעולות בכל כוחנו באתערותא דלתתא" (קול-התור א, כד). ועוד קודם לכל כתב הרמב"ן (בראשית ו, יט): "כי כן הדרך בכל הנסים שבתורה או בנביאים, לעשות כל אשר ביד אדם לעשות, והשאר יהיה בידי שמים. ועי' עוד מה שהביא בספר ואשיבה-שופטיך עמ' עח, בשם רבי אליהו גוטמאכר בענין ישוב א"י, שהיו אז רבים שהתנגדו לפעולות בדרך הטבע: אמר אפילו בדברים שהודיעו על כך הנביאים מראש, תמיד צריכים להתכונן בדרך הטבע, כי מה יותר מפורש מקץ שבעים שנה לגלות בבל (ירמיה כה, יא), ובכל

זאת כמה התאמץ נחמיה בדרך הטבע. וכן נס קריעת ים סוף, לא החל קודם שישראל עשו התחלה מצד עצמם (ע"פ סוטה לז,א).

בלשון הרמב"ם בפיהמ"ש, שהבאנו לעיל (סנהדרין א,ג) מבואר ש"הסנהדרין תשוב לפני התגלות המשיח", אבל דבר זה יקרה "כאשר יכשיר ה' ליבות בני אדם ו-

א. ירבו במעשה הטוב,

ב. ותגדל תשוקתם לה' ולתורתו

ג. ויתרבה יושרם לפני בוא המשיח."

כאמור בדבריו, לתכונות אלו דרוש שהקב"ה יכשיר את הלבבות. והרי זה מעין דברי רבי יהודה הלוי בסוף ספר הכוזרי: "ירושלים לא תיבנה כי אם כאשר ישתוקו אליה בני ישראל תכלית התשוקה."